

สินค้า OTOP ใครได้ ใครเสีย ?

วาทิ ทรัพย์สิน¹

ในรัฐบาล ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร โครงการที่สำคัญเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในระดับรากหญ้า ที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนที่สุดในขณะนี้คือ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือที่เราคุ้นกับคำย่อภาษาอังกฤษว่า “OTOP” ซึ่งย่อมาจาก “one tambon one product”

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายของรัฐบาลที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาอย่างมีคุณภาพของชุมชน นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน โดยมาเข้ากระบวนการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย และพัฒนาให้ก้าวไกลไปสู่

ความเป็นสากลได้ ซึ่งสาระสำคัญเกี่ยวกับโครงการนี้ที่รัฐมุ่งหวังต่อการพัฒนาสังคมมีนัยและปรัชญาคือ

1. การเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน สืบเนื่องจากการพึ่งพารายได้จากกระบวนการเดิมนั้น ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพครอบครัวและชุมชน รวมถึงการสะสมความมั่งคั่งใหม่และการพัฒนาตนเอง การเพิ่มรายได้ให้ชุมชน จึงเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

2. การพัฒนาชุมชนให้เป็นฐานการผลิตใหม่ที่ยั่งยืนของประเทศ เนื่องจากรากฐานการผลิตเดิมของประเทศที่มีอยู่ยังไม่มีความเพียงพอที่จะขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศ การพัฒนา

¹ อาจารย์ สาขาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชุมชนให้เป็นฐานการผลิตใหม่ จึงเป็นอีกกระบวนการหนึ่งของการเพิ่มพลังในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ระบบเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าให้มีส่วนช่วยในการสะสมความมั่งคั่งใหม่ให้ประเทศ

3. การส่งเสริมให้ชุมชนต่างๆ เลือกลงสู่โลกาภิวัตน์ได้ตามความถนัด และตามศักยภาพของแต่ละชุมชน เพราะอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ได้เข้ามากำหนดทิศทาง ตลอดจนบทบาทของชุมชนมาตลอด ทำให้ชุมชนอ่อนแอ และละเลยต่อความชำนาญทักษะตลอดจนภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ แต่ด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่นี้ ชุมชนจะกลับมาเข้มแข็งได้อีกครั้ง และสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืน

4. การพัฒนาและสร้างจิตสำนึกของการเป็นผู้ประกอบการให้กับชุมชน หัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องอาศัยจิตและวิญญาณของการเป็นผู้ประกอบการหรือวิญญาณเจ้าแก้ม ก็เพราะว่าจิตสำนึกของความเป็นผู้ประกอบการเป็นหนึ่งในกุญแจแห่งความสำเร็จของการทำธุรกิจนั่นเอง และเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญของการทำธุรกิจชุมชน

5. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โครงการนี้เกิดจากการคิด และการทำของแต่ละชุมชนเอง โดยประชาชนในแต่ละชุมชนเป็นผู้เลือกสรรเอง ภาครัฐเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก และให้คำแนะนำเพื่อเกื้อกูลให้ธุรกิจชุมชนเกิดขึ้นได้ มีความเข้มแข็งสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องจนก้าวไปสู่การเป็น SMEs ที่มีคุณภาพในที่สุด

ในชั้นปฏิบัตินโยบายของรัฐบาลจะไหลสู่ชุมชนโดยหน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบโดยตรง ความต่อเนื่องของนโยบายตลอด 3-4 ปีที่ผ่านมาทำให้ทุกวันนี้คำว่าสินค้า OTOP เป็นศัพท์ที่คุ้นเคยสำหรับคนไทย เพราะหลายๆ หน่วยงานของรัฐได้ช่วยกันประชาสัมพันธ์โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในสื่อทุกแขนง นอกจากนี้แล้วยังมีการจัด

กิจกรรมส่งเสริมด้านการตลาดการขายสินค้า OTOP มากมายหลายโครงการทั้งในระดับชุมชน จังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ สินค้า OTOP จึงมีตัวตนที่ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับรวดเร็วในสังคมไทย

บทความนี้ผู้เขียนต้องการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการผลิตสินค้า OTOP ที่เกี่ยวข้องกับแรงงานผู้ผลิตในระดับรากหญ้า ขอย้ำว่า “รากหญ้า” จริงๆ เพราะผู้เขียนมีข้อสงสัยว่าจะมีใครสักกี่คนที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ชวนให้ศึกษา

สิ่งที่รับรู้จากสื่อผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้มีมากมายทั้งในระดับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ประโยชน์เหล่านี้มีตั้งแต่ได้รับความดีความชอบ คำสรรเสริญเยินยอ พ่อค้าบางคนมีความร่ำรวยไปแล้วก็มี ซึ่งพอจะประเมินได้จากเม็ดเงินที่เพิ่มขึ้นหรือที่เป็นตัวเลขเกี่ยวกับการซื้อขายสินค้า OTOP ที่มีมูลค่าหลายสิบล้าน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนี้ ผู้เขียนจะไม่ขอกกล่าวถึง แต่มีมุมมองบางประการที่ได้จากการพูดคุยกับกลุ่มช่างผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมที่ทำงานของตนเข้าสู่กระบวนการผลิตในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กลุ่มช่างกำลังประสบปัญหาที่นำไปสู่ความยากจน ความขัดแย้ง การถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนหรือพ่อค้าคนกลาง ปัญหาที่นำมาเสนอนี้หวังไว้เพื่อให้เป็นข้อคิดสำหรับผู้อ่านและผู้เกี่ยวข้องซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากกลุ่มช่างในภาคใต้เท่านั้น ในภูมิภาคอื่นจะมีหรือไม่เอาไว้อาจตั้งเป็นโจทย์ชี้ชวนกันแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างผู้อ่านกับผู้อ่านท่านอื่นๆ ในอนาคต

สินค้า OTOP มีการจัดแบ่งหมวดหมู่ไว้หลายกลุ่ม เช่น สินค้าประเภทอาหาร เครื่องดื่ม ประเภทผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องใช้และเครื่องประดับตกแต่ง ศิลปะประดิษฐ์ ของที่ระลึก และสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา แต่ในวารสารรัฐสมิแล

ฉบับนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงปัญหาของช่างหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่ผลิตสินค้าประเภทศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก ที่หลายๆฝ่ายมักมองข้ามไป กล่าวคือ ผู้เขียนได้รับฟังคำพูดหลายๆ ปากจากช่างชาวบ้าน เช่นว่า “ยิ่งทำยิ่งจน” “เราขายแพงแต่จ้างเรากลู” “ทำมานานราคาขายกลับถูกลงทุกวัน” คำพูดเหล่านี้เป็นคำรำพึงของช่างชาวบ้านที่พูดเหมือนๆ กัน สะท้อนความเป็นจริงบางประการให้เราได้รับทราบเป็นการระบายความรู้สึกของช่างที่เกิดขึ้นในยุคสินค้า OTOP เฟื่องฟู จากข้อสังเกตของผู้เขียน พบว่านโยบายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ตั้งแต่ระดับบนเรื่อยลงมาถึงผู้ผลิต มุ่งเน้นผลการผลิตเพื่อการค้าทั้งสิ้น โดยนโยบายหลักมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมช่องทางด้านการค้าให้กับชุมชน และมีแผนพัฒนาต่อยอดเพื่อนำสินค้าออกไปสู่ตลาดสากล การผลิตสินค้า OTOP ในชุมชนเพื่อสนองเป้าประสงค์ของโครงการที่วางไว้ จึงเกิดขึ้นทุกชุมชน ทุกพื้นที่ของประเทศไทย หากพิจารณาในกระบวนการผลิต เมื่อลองตั้งคำถามเพื่อค้นหาคำตอบว่า ในชุมชนมีกลุ่มผู้ผลิตสินค้า OTOP จำนวนเท่าใดที่สามารถผลิตขายเองได้โดยไม่ต้องอาศัยพ่อค้าคนกลาง หรือสินค้า OTOP ประเภทไหนที่สามารถพัฒนาต่อยอดขายในตลาดสากลได้ และถ้าหากไม่สามารถส่งออกได้ ตลาดการขายสินค้าจะหยุดอยู่ตรงไหน เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคำถามที่รอคำตอบจากผู้ผลิตสินค้า OTOP ในชุมชน เพราะบางรายทำไปตามกระแสนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านและข้อสังเกตของผู้เขียนพบว่าเดิมการผลิตงานศิลปะ หรืองานหัตถกรรมของชาวบ้านเป็นงานที่เกิดขึ้นโดยอาศัยทักษะฝีมือของกลุ่มช่างเท่านั้น เช่น ช่างแกะรูปหนังตะลุง ช่างทำกริช ช่างจักสานย่านลิเภา ช่างสานเสื่อกระจูด ช่างเขียนผ้าบาติก ช่างทำเรือกอลและช่างทำหมวกกะปิเยาะ ฯลฯ คนกลุ่มนี้มีกระบวนการ

สร้างสรรค์งานที่ต้องอาศัยทักษะฝีมือ ความเพียรชำนาญตามงานที่ตนถนัด คิดค่าตอบแทนในงานเพียงแค่ความคุ้มทุนไม่ได้หวังผลกำไรที่ร่ำรวยราคาผลิตภัณฑ์ไม่แพงเพราะทำจากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น คู่แข่งทางการค้าและคู่แข่งทางการผลิตมีน้อย เพราะงานช่างฝีมือเป็นงานของคนส่วนน้อยในสังคม ผลผลิตจากช่างถูกตั้งราคาโดยช่างเอง พื้นฐานของราคาผลิตภัณฑ์อยู่ที่ความพึงพอใจระหว่างผู้ซื้อ เป็นไปในลักษณะการมีน้ำใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน งานหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชนจึงมีความหมายให้คุณค่ามากกว่าสินค้าโดยทั่วไป

เมื่อโครงการ OTOP เข้ามาถึงหมู่บ้านภูมิปัญญาชาวบ้านถูกดึงมาใช้เพื่อสนองนโยบายของรัฐ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ตามความเข้าใจของชุมชนระดับรากหญ้าก็คือ ทุกตำบลต้องมีการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์อย่างน้อยหนึ่งอย่าง ผู้ปฏิบัติที่กระจายนโยบายของรัฐไปยังชุมชนต่างๆ ต่างก็พยายามหาทางให้ตำบลที่ตนเองรับผิดชอบมีผลิตภัณฑ์ขึ้นให้ได้ กระบวนการส่งเสริมพัฒนาและฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนถูกกำหนดกะเกณฑ์ขึ้นอย่างเร่งด่วน ชาวบ้านกลายเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนโครงการฯ เช่น การอบรมการทำอาหาร การฝึกอาชีพที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมหลายๆ อย่าง จากเดิมงานหัตถกรรมในหมู่บ้านมีแรงงานจำกัดอยู่ที่ช่าง หรือที่หมู่บ้านช่างหัตถกรรม แต่เมื่อโครงการ OTOP ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ มีการสอนเกี่ยวกับการทำงานหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านั้น แทบทุกตำบล ทุกอำเภอ ในหลายๆ จังหวัด ผลจากการฝึกอบรมก็ทำให้เกิดช่างหัตถกรรมขึ้นมากมายในสังคม การเพิ่มจำนวนช่างหัตถกรรม หากมองในด้านการสร้างแรงงานฝีมือเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานการผลิตถือว่าทำได้สำเร็จ แต่ในทางกลับกันแรงงานช่างที่มีจำนวนมาก

กลายเป็นคู่แข่งแย่งงานกันทำ ปัญหาที่มาพร้อมกับจำนวนช่างที่มีเพิ่มขึ้น คือสินค้าหัตถกรรมประเภทเดียวกันมีปริมาณเพิ่มขึ้นด้วย เช่น ทุกจังหวัดในภาคใต้ มีกลุ่มผู้ผลิตผ้าบาติก มีกลุ่มผลิตเสื่อกระจูด มีกลุ่มช่างตีเหล็ก มีกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว ฯลฯ คำถามมีอยู่ว่า เมื่อมีการผลิตสินค้าชนิดเดียวกันในหลายตำบลแล้วเราจะเอาผลผลิตไปขายใคร? เมื่อมีผู้ผลิตมาก เกิดภาวะสินค้าล้นตลาด ราคาสินค้าย่อมมีราคาถูกลง ซึ่งเป็นผลดีต่อผู้ซื้อ เพราะจะได้ซื้อสินค้าภูมิปัญญาไทยราคาถูก แต่ผู้ผลิตหรือเจ้าของภูมิปัญญาไทยผู้สร้างสรรค์งานกำลังจะอดตายเพราะขายไม่ได้ราคา การเพิ่มจำนวนช่างหัตถกรรมและการมีปริมาณสินค้าจำนวนมากเป็นโอกาสและช่องทางให้พ่อค้าคนกลางเข้ามาจับบทบาทกดค่าแรงงานของช่าง เพราะสินค้ามีตัวเลือกมากขึ้น

อีกประเด็นหนึ่ง เมื่อในสังคมมีแรงงานเยอะ จำนวนสินค้ามีปริมาณมาก การตีค่าแรงงานของช่างฝีมือก็ถูกกำหนดโดยนายทุน ช่างที่มีทักษะมีประสบการณ์การทำงานถูกตีค่าแรงงานให้เท่ากับแรงงานรุ่นใหม่ โดยไม่พิจารณาคุณค่าของชิ้นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างประณีต รวมไปถึงการที่พ่อค้า

คนกลางมุ่งหวังแต่สินค้าราคาถูก หรือซื้อสินค้าโดยคิดให้ค่าตอบแทนสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านเทียบเท่ากับสินค้าโรงงานอุตสาหกรรม นับวันจะกลายเป็นปัญหาที่นายทุนหรือพ่อค้าคนกลางนำมาใช้ในการต่อรองราคาหรือกดค่าแรงฝีมือ

ในสภาพความเป็นจริงทุกวันนี้สินค้าหัตถกรรมไทยราคาต่ำลงทุกวัน จนช่างผู้ผลิตที่มีฝีมือหลายท่านต้องหันไปประกอบอาชีพอย่างอื่น ช่างบางคนหากยังยึดอาชีพเป็นช่างหัตถกรรมพื้นบ้านก็จะไม่นำผลงานของตนเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่จะสร้างสรรค์งานของตนเป็นงานศิลปะชิ้นสูงและครองตนเป็นศิลปินสร้างสรรค์งานรอให้ผู้ที่ต้องการสินค้าภูมิปัญญาไทยตัวจริงเข้าไปสัมผัสในคุณค่างานศิลปะ ตีราคาสินค้าสมค่ากับการเป็นสินค้าภูมิปัญญาไทย สินค้า OTOP ใครได้ใครเสีย? จึงเป็นประเด็นคำถามหนึ่งที่เตือนสติให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทบทวนตรึกตรองว่าผลประโยชน์ และโทษที่เกิดขึ้นในสังคมระดับรากหญ้า อาจมีผลระยะยาวต่อการดำรงอยู่ของสินค้าภูมิปัญญาไทยเพราะพ่อค้าราย คนทำจน

อ้างอิง

“นายกรัฐมนตรี เสนอโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์”, *อุตสาหกรรมสาร*, 44 (เดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม 2544), หน้า 4 - 8

“โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” **OTOP** หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัดปัตตานี ธันวาคม 2546, หน้า 1 กลุ่มทอผ้าไหมหมื่นศรี ต.นาโง อ.นาโง จ.ตรัง. 2547. ให้สัมภาษณ์ 20 ตุลาคม.

กลุ่มเขียนผ้าบาติกแหวป่าบาติก อ.เมือง จ.นราธิวาส. 2547 ให้สัมภาษณ์ 1 พฤศจิกายน.

กลุ่มช่างตีกริช ต.ตะโล๊ะหะลอ อ.รามัน จ.ยะลา.2547. ให้สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม.

กลุ่มทำเรือกอลและ ต.บ้านทอน อ.เมือง จ.นราธิวาส.2547. ให้สัมภาษณ์ 1 พฤศจิกายน.

